

Medieforskningens möjligheter

Fältdominans, gränsöverskridanden och konsolidering inom medie- och kommunikationsvetenskapen

GÖRAN BOLIN

I det svenska medieforskningslandskapet har det länge saknats en intern diskussion om forskningsfältets (och MKV-ämnets) inriktning, profiler, möjligheter och begränsningar. Därför var det välkommet att se Magnus Andersson och Johan Fornäs' dialog kring detta i 2010 års första nummer av *Nordicom Information* (Andersson & Fornäs 2010). Internationellt har det understundom blossat upp sådana debatter, till exempel i "Ferment in the field"-numret av *Journal of Communication* (nr 3 1983). I den svenska och kanske också nordiska kontexten har dock de försök som gjorts att initiera sådana diskussioner ofta fallit platt till marken. Vid sidan av Andersson & Fornäs bidrag ska man också nämna den diskussion som fördes helt nyligen runt Espen Ytrebergs "Hva er medieviten-skap" (Ytreberg 2009) som ett lika lovligt försök att initiera debatt, och där man med spänning kan vänta på en uppföljning. Nordicom har också utgivit en serie publikationer på temat "forskare reflekterar", men här har uppföljande debatter varit tämligen frånvarande trots dessa lovvärde initiativ från Nordicoms sida.

Jag vill därför gärna anta den stafettpinne som Andersson & Fornäs lämnat efter sig och söka vidareföra diskussionen. Dels för att ett forskningsområde som medie- och kommunikationsforskningen behöver en kontinuerlig sådan diskussion, men också för att – det ska redan tidigt sägas – Andersson och Fornäs' artikel inte lämnade mig helt tillfreds. Kort sagt målar den upp en bild av sakernas tillstånd som jag inte riktigt känner igen mig i. Givetvis innehåller deras dialog också många kloka och väl övervägda reflektioner – inte minst den nyanserade diskussionen om relationen mellan gamla och nya medier på sidan 14 och framåt. Dock ligger det i den kritiska uppgif-

tens möjligen något tråkiga natur att man främst tar fasta på det man har invändningar emot.

Min huvudfråga är alltså följande: Är det verkligen så att kulturorienterad medieforskning är satt på undantag? Finns det ingen medieforskning med kulturperspektiv i Sverige? Läser man Andersson & Fornäs' dialog får man lätt det intrycket, både i den löpande texten och om man ser till vad som finns representerat i referenslistan. Förutom författarna själva tycks det endast vara Falkheimer & Jansson (2006) som ansetts meningsfulla att nämna som representanter för kulturperspektiv inom det svenska medieforskningsfältet.

Nu ska jag genast klargöra att mitt syfte inte endast är att diskutera den bild Andersson & Fornäs ger. Jag vill också utnyttja tillfället till att vidareföra diskussionen om medieforskningsområdet i allmänhet genom att peka ut ett par frågor jag anser vara viktiga, och det är min förhoppning att andra kan ta vid när jag i min tur lämnar över stafettpinne.

Vad jag vill göra är följande: Först vill jag problematisera den bild av fältet som Andersson & Fornäs målar upp genom att dels visa på den kulturorienterade forskningens utbredning, och dels hålla fram några tongivande positioner inom det. För det andra vill jag kommentera gränsdragningar och behov av överflöden mellan medieforskning och annan forskning, eftersom jag inte är riktigt övertygad om vikten och värdet av kontinuerliga gränsöverskridanden. För det tredje vill jag, mot bakgrund av gränsdragningsproblematiken, vidga diskussionen och ta upp något som jag uppfattar som ett problem, som också gäller fältet i sin totalitet (eller kanske snarare fragmentaritet).

Jag vill också betona att jag främst kommer att diskutera de problematiker som är förknippade med medie- och kommunikationsforskningen. Visserligen har den diskussionen också bäring för diskussioner förknippade med medie- och kommunikationsvetenskap som utbildningsämne, men ämnesfrågan har också sina speciella utbildningsadministrativa dimensioner rörande t.ex. övergångar mellan lärosäten, kanonbildning i litteraturlistor, etc. – något jag menar aktualiserar andra typer av problem. Fornäs & Andersson gör inte riktigt den distinktionen, vilket jag menar resulterar i att de betraktar medieforskningsfältet som snävare än vad det i själva verket är.

Fältets karaktär och maktpositioner

Låt mig börja i en personlig reflektion. Jag har i ungefär två decennier arbetat inom medieforskningsfältet. Jag var med vid MKV-ämnets bildande, och har undervisat inom det sedan dess. Min självuppfattning är som medieforskare, och jag presenterar mig både för andra akademiker och icke-akademiker som lärare och forskare i medie- och kommunikationsvetenskap. Jag har också alltid med självklarhet betraktat mig som en medieforskare med kulturperspektiv, någon som intresserar sig för betydelskapande processer. Det är således mot den bakgrunden jag ställer mig lite undrande inför den beskrivning som Andersson & Fornäs gör av medieforskningen, som i deras tappning är i stort behov av att få injektioner av kulturperspektiv.

Läser man Andersson & Fornäs' beskrivning av den svenska medieforskningen blir man således serverad en bild av ett kulturellt ödelandskap. Deras utgångspunkt är ett upplevt behov av att "revitalisera mediastudierna i ljuset av kulturaliseringens föränderliga villkor" (s. 3) – precis som om fältet varit vitalt för att under en period ha förtvinat. Den historieskrivningen känner inte jag igen. Min förståelse av fältet är en annan. Är det inte i själva verket så att kulturorienterad medieforskning successivt har vuxit fram till att bli en av de dominerande delarna av fältet? Möjligen är det inte så att kulturperspektivet är i majoritetsposition, men en snabb blick runt Sveriges MKV-institutioner ger för handen en ganska rik flora av miljöer och även enskilda personer med kulturperspektiv, låt vara att dessa kulturperspektiv kan vara av lite olika slag. För att börja med min egen institution vid Södertörns högskola (där ju Fornäs själv numera befinner sig), är det svårt att hävda att den inte skulle vara starkt dominerad av kulturorienterade medieforskare. Listan på namn är för lång för att ta upp i detta sammanhang, men jag tror inte någon skulle missta sig på den kulturorienterade

karaktären (se vidare www.sh.se/mkv). Men även på andra håll är det kulturorienterade inslagen betydliga, t.ex. i Karlstad, Malmö. Men också en "gamal" institution som JMK rymmer inslag av kulturperspektiv. Blickar vi ut till de mindre högskolorna kan vi nämna Gävle och Högskolan Dalarna, vilka båda även rymmer starka inslag av filmvetenskap och därtill hörande kulturperspektiv. Framför allt är det kanske vid de nyare institutionerna man finner de starkaste inslagen av kulturteori. Detta medan det vid de gamla institutionerna med sina vidhängande journalistutbildningar finns en starkare avsaknad av sådana perspektiv (även om man, som Andersson & Fornäs också påpekar, mycket väl kan studera journalistik och nyheter ur kulturperspektiv, t.ex. som Sofia Johansson [2007] gör i sin avhandling *Reading Tabloids*).

Inte heller är det rättvisande att som Andersson & Fornäs hävda att medieforskare uniformt ägnar sig åt ett medium i taget (s 13f). Visst finns det lättfunna exempel på sådan forskning, men ska man rättvist beskriva medieforskningen bör också framhållas dem som har bredare utblickar. Det är heller inget självändamål att ta sig an hela medielandskapet på en gång, ty ibland är de frågor man söker svar på mer betjänta av ett monomedialt fokus.

Vid analyser av fält är det ofta fruktbart att söka kartlägga de konsekurerande institutionerna och i dessa söka finna de tongivande aktörerna. Inom medie- och kommunikationsforskningen torde en sådan institution vara de instanser som hanterar forskningsmedel, till exempel Vetenskapsrådet och Riksbankens Jubileumsfond. Vore Andersson & Fornäs' bild av kulturperspektiven som satta på undantag borde här återfinnas icke kulturorienterade representanter. Men, vilka sitter i dessa organ i skrivande stund? I Riksbankens Jubileumsfonds bedömningsgrupp sitter Fornäs själv, och i Vetenskapsrådets motsvarighet sitter undertecknad. Det är svårt att hävda att detta skulle vara ett tecken på ett undertryckande av kulturperspektiv. Mycket annat skulle kunna sägas om denna fördelning av inflytande – t.ex. den snedvridna könsfördelningen – men knappast att den i skrivande stund skulle indikera kulturskymning (riktigt säker inför framtiden kan man dock inte vara, och här finns anledning att känna oro framför allt för sammansättningen av VRs bedömningsgrupp).

Nödvändigheten av överflöden

Det finns också anledning att vara varsam med att heroisera forskning om medier som görs inom andra ämnen och vid institutioner utanför medievetenskapen. Visst finns det flera exempel på sådan forskning

som ger viktiga bidrag till medieforskningen, men minst lika ofta finner man exempel på återuppfinningar av hjulet, eller alltför naiva närmanden till t.ex. receptionsprocesser eller produktionskontexter. Detta gäller i hög grad även den kulturforskning som inbegriper medier och som utförs av forskare inom andra discipliner än MKV. Inte minst märks det i ansökningar som kommer in till Vetenskapsrådets bedömningsgrupp där jag sedan ett par år deltar i att värdera ansökningar. Här finns det i stället anledning att som medievetare känna sig stolta, och vidkänna att man faktiskt bär på disciplinär expertis som inte finns inom andra områden. Det är ju nu en gång så att medievetenskapen har att kämpa emot vad man skulle kunna kalla ”det spontana medievetandet”: Eftersom alla har erfarenheter av medier – som TV-tittare, tidningsläsare, radiolyssnare, biobesökare, bokläsare, twittrare och facebookare – bär alla också på värderingar, kritik och synpunkter på mediernas verkningar, förtjänster och tillkortakommanden. Medievetenskapen måste dock kunna säga något annat, djupare, mer insiktsfullt än vad vardagskunskapen kan ge oss. Annars har den inget berättigande.

Därför kan man omvänt hävda att det vidare fältet av kulturforskning (liksom en lång rad andra forskningsfält) bör låta sig influeras av vad som sker inom medievetenskapen. Medier ingår ju idag som naturliga delar inom i stort sett alla samhälls- och kulturella områden vilket gör att de flesta discipliner konfronteras med mediefenomen i sin forskning. Det tycks dock som att man inom övriga samhälls- och kulturvetenskaper inte behöver lyssna till medieforskningen utan friskt klampar på i tron att man kan gå in och göra representationsstudier, användningsstudier, etc., utan att behöva läsa in sig på vad som gjorts inom medieforskningen.

Så, visst behöver medievetenskapen teoretiskt inflöde – det behöver alla ämnen. Men det betyder i lika hög grad att andra ämnen och områden, inklusive den kulturforskning som inte befinner sig vid medieinstitutioner, behöver inflöden från medievetenskapen!

Gränsöverskridanden bygger ju också på att det finns någon som vill försvara eller upprätthålla gränsen (inom forskningsområden, discipliner, etc.). Sådana gränsdragningar kan heller inte automatiskt betraktas som varandes av ondo. Gränsen dras trots allt för att avgränsa ett område för studium, för att man inom detta ska nå djupa, specialiserade kunskaper. Mång- och tvärvetenskap i all ära men den bygger till syvende og sidst på att det finns djupa kunskaper inom välvägränsade områden som kan gå i dialog med varandra. Den allmänna bredden hotar annars att tränga bort djupet.

Denna gränsdragningsvilja har diskuterats ur ett nordiskt perspektiv av Espen Ytreberg (2009), som menar att oron för områdets förstelning ofta luftas av dem som har sin forskarutbildning i något annat ämne än medie- och kommunikationsvetenskap. Måhända är det frukten av en rädsla för uteslutning som gör att forskare med ursprung i andra ämnen formulerar dessa farhågor. Likt Ytreberg har jag min forskarutbildning (om än inte grundutbildning) i MKV. Och likt Ytreberg är jag inte särskilt orolig över ämnets förstelning – det finns få tecken som tyder på en sådan förstelning om vi ser till utvecklingen de senaste två decennierna, då man kan säga att institutionaliseringen började med tillsättande av professurer och skapandet av ett grund- och forskarutbildningsämne. Förstelningshotet kommer snarare från nedskurna resurser som gör att forskarna (och därmed lärarna) inte har råd att åka på nationella och internationella konferenser och träffa andra medieforskare – både från MKV och andra discipliner. Särskilt de internationella mötena är av hög vikt, eftersom medieforskningen organiserat sig olika i andra länder, vilket gör att man automatiskt rör sig i vidare disciplinära cirklar.

Konferenssituationen illustrerar också tydligt skillnaden mellan forskningsfältet och utbildningsområdet MKV. På konferenser delas man inte in i paneler, sessioner och arbetsgrupper utifrån vilken typ av institution man tillhör, utan snarare utifrån vilka frågor man ställer, ur vilka perspektiv, och vilka medieformer man analyserar.

En annan fara som Andersson & Fornäs målar upp utgörs av vad de kallar för mediecentrism (s. 6). Den typen av kritik har även ventilerats internationellt, t.ex. av Nick Couldry (2006: 13ff). Även historiskt kan man spåra denna diskussion, t.ex. till den som fördes under 1970-talet i skandinavisk medieforskning, där man tog fast på att medieforskningens centrum ligger utanför medierna själv, i det av konflikter fyllda samhället (se den vidare diskussionen och beskrivningen av detta i Bolin 2003). Men då, precis som nu för Couldry, Andersson och Fornäs leder detta åtminstone ur mitt perspektiv helt fel! Möjligen är mediecentrismen en fara för kulturvetenskapen (som därmed riskerar att reduceras till medievetenskap), eller sociologin (för Couldry), men det är svårt att se att fokuseringen på medier (eller kommunikation) skulle vara felaktigt inom ett område som kallar sig medie- och kommunikationsvetenskap!

Tillåt mig att återigen exemplifiera från mina erfarenheter från Vetenskapsrådets bedömningsgrupp för statsvetenskap och medie- & kommunikationsvetenskap. Här finns många ansökningar av statsvetare (och politiska sociologer) som tar sig an fenomen

som involverar medier (eller ”media” som man i strid med svensk språkpraxis ofta felaktigt skriver), t.ex. som ingrediens i opinionsbildning. Problemet med flera av dessa ansökningar, sett ur ett medievetenskapligt perspektiv, är att de betraktar medierna som något som står utanför opinionsbildningen, och inte som en sedan mycket länge integrerad del av den. I själva verket är inte opinionsbildning i moderna storskaliga demokratier ens möjlig utan medierad kommunikation. Denna kommunikation kan förvisso förändras i sin karaktär, som t.ex. är fallet nu sedan Barack Obama framgångsrikt utnyttjat sociala medier (i kombination med mer interpersonella kommunikationsstrategier via sådana banala medier som vanlig telefon). Men det har knappast funnits någon tidpunkt då medier inte varit djupt integrerade i opinionsskapande processer. Att då betrakta medierna som något utanförstående är knappast fruktbart.

Nu är det förstas statsvetenskapens uppgift att koncentrera sin uppmärksamhet på det politiska, och inte ha medierna som huvudfokus. Det som är en smula beklämmande är snarare att medievetare, möjligen i förhoppningen att detta ska öka deras framgångspotential i bedömningsgruppen, också anammar det politikcenterade perspektivet. Här är problemet snarast *för lite* mediecentrism! Detta är i mina ögon en större fara för medieforskningens strävanden efter djupare kunskap än att man fokuserar medier för mycket. Statsvetenskapen har den besvärande tendensen att betrakta medieforskningen som en underavdelning till sitt eget ämne (Esaiason 2003 utgör ett mycket tydligt exempel på denna icke-reflexiva enögdhet). Här är det av högsta vikt att medieforskarna försvarar sitt eget ämnes autonomi och sina egna forskningsperspektiv. Annars kommer kulturorienterade och humanistiskt inriktade medieforskare inte nå gehör för sina ansökningar i detta forum. Det vore olyckligt om medieforskningen skulle sektoriseras i en humaniora som får söka hos Riksbankens Jubileumsfond, och en samhällsvetenskapligt inriktad del som hänvisas till Vetenskapsrådet.

Att jag i styckena ovan tagit fasta på just statsvetenskaplig medieforskning ska inte ses som att problemet är frånvarande inom andra ämnen. Jag skulle lika gärna kunnat ge exempel på etnologer, historiker, eller sociologer vilka bedriver forskning om medier och kommunikation obekymrade om att deras förståelsemodeller är outvecklade sedda ur ett medievetenskapligt kunskapsperspektiv.

Konsolidering av forskning

Det sistnämnda ska alltså ses som en farhåga från min sida, ty denna diskussion finns inte närvarande

hos Andersson & Fornäs. Här vill jag slå ett slag för en ökad integrering av den svenska medieforskningen – både den med kulturinriktning och den med andra perspektiv. Risken för fragmentering och sekteterism är uppenbar, och bläddrar man igenom några nummer av *Nordicom Review* och *Nordicom Information* kommer man snabbt att upptäcka att det är ont om korsreferenser mellan svenska medieforskare, liksom mellan nordiska medieforskare över huvud taget. Man hänvisar gärna till sin egen forskning, vilket förstas inte är något fel utan ett led i att bygga upp en argumentation. Ibland hänvisar man till någon kollega vid den egna institutionen, men mycket sällan sker det några hänvisningar till forskning utförd vid andra institutioner. Vill medieforskningen i Sverige och Norden göra anspråk på att vara ett fält i egen rätt måste detta åtgärdas. Utan referenser till vad andra medieforskare gör fragmenteras fältet, och – vad värre är – det bildas ingen fördjupad kunskap. För att nå djup kunskap behöver man bygga vidare på andras lärdomar, oavsett om ens epistemologiska syn är kumulativ eller förståelseorienterad i den mer djuphermeneutiska meningen. Den djupa teoretiska kunskapen byggs inte i singular isolation, utan i det kollektiva strävandet och viljan att veta mer. Svensk och nordisk medieforskning har utmärkta fora i två institutioner, varav den ena internationell och peer review-baserad och den andra med nordisk räckvidd. Det vore oansvarigt att inte föra den inomvetenskapliga diskussionen i dessa fora.

Mot en ökad dialog

I det ovanstående har jag försökt att problematisera den bild som Andersson & Fornäs gav i sin dialogiska artikel, och pekat på de relativt omfattande kulturorienterade områden som ämnet och fältet faktiskt rymmer. Jag vill alltså hävda att den kulturorienterade forskningen långt ifrån är marginaliserad. Inte heller att den under en period legat i träda, utan snarare har den successivt växt fram till ett av de starkaste delområdena inom fältet.

För det andra har jag försökt nyansera diskussionen om vad som ligger innanför respektive utanför fältet, och i vilken mån ständiga gränsöverskridande är av godo. Jag har också pläderat för ett särskiljande av forskningsfrågor från utbildningsfrågor, och antytt något av de olika dynamiker som styr dessa båda verksamheter.

För det tredje vill jag gärna framhålla vikten av en kontinuerlig och engagerad dialog inom fältet. Den fortgående diskussionen är av högsta vikt för att fältet ska hållas levande, och för att den senaste forsk-

ningen ska kunna diskuteras ur policy-orienterade perspektiv, där nya områden kan pekas ut, och där aktuell forskningspolitik kan ventileras.

För det fjärde, och som en konsekvens av punkt tre, har jag försökt peka på vikten av inomvetenskap-

lig konsolidering genom att bygga vidare på och förhålla sig till den forskning som görs inom fältet, för att skapa djup (och inte bara bredd). Endast så kan vi gemensamt skapa en expertis som når legitimitet även inom andra forskningsområden.

Referenser

- Andersson, Magnus & Johan Fornäs (2010): "Mediekulturperspektivets möjligheter. Ett samtal i kulturaliseringens tecken", i *Nordicom Information*, vol. 32(1): 3-22.
- Bolin, Göran (2003): "Medieforskning mellan kultur och samhälle. För en integrativ medievetenskap", i Ulla Carlsson (red): *Mångfald i medieforskningen. Nordiska medieforskare reflekterar 4*, Göteborg: Nordicom, s. 71-88.
- Couldry, Nick (2006): *Listening Beyond the Echoes. Media, Ethics, and Agency in an Uncertain World*, Boulder & London: Paradigm.
- Esaiasson, Peter (2003): "Omedvetna kommunikationsforskare?", i Ulla Carlsson (red): *Mångfald i medieforskningen. Nordiska medieforskare reflekterar 4*, Göteborg: Nordicom, s. 35-40.
- Johansson, Sofia (2007): *Reading Tabloids. Tabloid Newspapers and Their Readers*, Huddinge: Södertörns högskola.
- Journal of Communication* (1983), vol. 33(3).
- Ytreberg, Espen (2009): "Hva er medievitenskap? Om å tegne medievetenskapens konturer", i *Nordicom Information*, vol. 31(4): 5-12.

